

Folkmusikens Eldorado?

text Micke Löfroth
layout Maria Löfroth

Svedjebrukare från Finland grundade Bingsjö by

I slutet av 1500-talet började en våg av svedjebrukare från Finland vandra in till olika "ödeområden" i bl.a. Dalarna, Hälsingland, Gästrikland, Medelpad och Värmland. Till skillnad från många bönder i Sverige satsade de nästan uteslutande på svedjebruk. Detta gick till så att man tände eld på skogsområden och på den brända ytan "svedjan" odlade man råg som gav rikliga skördar i några år. Efter ganska kort tid hade sen den mesta näringen försvunnit ur jorden, odlingen upphörde och allt fick växa igen till skog igen. Då brände man ett nytt skogsområde och det hela började från början igen.

Svedjebruket krävde stora arealer mark och i exempelvis Savolaxområdet i Finland hade människorna helt enkelt slut på mark att svedja, vilket var en av orsakerna till att de ville flytta. Det var framförallt kung Karl den IX som fick igång det hela på bred front genom att ge Savolaxborna och andra rätt att flytta till obebyggda platser i Sverige – och slippa betala skatt de första 7 åren.

Under missväxtåren på 1600 och 1700-talen drabbades inte svedje-
finnarna lika hårt pga den framgångsrika odlingstekniken och de klarade sig förhållandevis bra.

Det finska språket försvann dock oftast snabbt, dels genom anpassning till gällande språk i bygden, och dels eftersom det fördes en aktiv försvenskningspolitik på 1600-talet. Framförallt eftersom

man erövrat nya landskap från Danmark/Norge och att regeringen ville införa det svenska språket överallt.

Rättviks Finnmark var fåbodmarker för bönder från Rättvikstrakten och platsen som nu heter Bingsjö hette då Byggningsjön. Ett kungligt tillstånd för bosättning kom 1626 då den förste svedjebrukaren kunde bygga sig ett "pörte". Fler kom, ibland efter en "mellanlandning" i Gästrikland, och en by började ta form.

I början av 1700-talet fanns det 7 gårdar i Bingsjö. Människorna här var nu i princip införlivade med landsbygdskulturen i socknarna runt i kring. En egen finnmarkskultur växte fram och man umgicks flitigt mellan byarna Bingsjö, Dalstuga, Finnbacka och även små byar på andra sidan landskapsgränsen, i Hälsinglands Finnmark.

Samtidigt växte en parallell kultur fram i de bruk (exempelvis Svabensverk) som etablerades här, en kultur som verkar ha varit lite isolerad mot sin omgivning. Finnmarksborna hade dock stor nytta av bruken eftersom de kunde sälja sina jordbruksprodukter, exempelvis smör och ost, eller kol och vilt från skogen.

Bingsjö och folkmusiken

I början av 1800-talet fanns det ca 20 gårdar Bingsjö och finskan var borta som allmänt språk. De nedteckningar som finns om hornmusiken från mitten av 1800-talet visar melodier som är typiska för östra Dalarna så inte heller i musiken verkar något finskt arv ha levat kvar.

Svedjebruket levde kvar länge i byn. Hjort Anders berättade om sin uppväxt i byn på 1870-talet om hur arbetet med svödan (svedje-
åkern) gick till och att familjen kunde leva på denna råg. De behövde knappt odla någonting inne i byn. Befolkningen i Bingsjö hade nu vuxit till över 220 personer vid slutet av 1870-talet.

En av de märkligaste sakerna med den lilla byn Bingsjö är att det fanns ett så stort antal spelmän (troligen ett 30-tal i mitten av 1800-talet) och en enorm skatt av fantastiska låtar. Spelmän från Finnmarken hyrdes för att spela till bröllop miltals bort i exempelvis Rättvik och Boda.

Karl Sporr säger enligt ett citat från 1922; "I Bingsjö fanns en ofantlig rikedom på låtar, kanske större än i någon annan Dalsocken, och här lever det äldsta och mest förtrollade spelsättet kvar".

En av förklaringarna till den rika musiken, kan vara att trots att Bingsjö låg "långt bort", så kom det många influenser hit. Bingsjö var en knutpunkt för resenärer mellan Dalarna och Hälsingland. Kontaktytorna var stora också genom handeln med bruken. Byn var välmående även på grund av den effektiva odlingstekniken. Befolkningen växte under 1800-talet och många Bingsjöbor gjorde arbetsvandringar till Hälsingland och andra delar av Dalarna. Här fanns det goda möjligheter att få musikaliska intryck och "byta låtar med varandra".

Befolkningen växte så kraftigt under 1800-talet att det till slut inte fanns mark eller inkomster för den stora befolkningen. En våg av utflyttning skedde även en bra bit in på 1900-talet. Man flyttade bl a till Medelpad, Hälsingland, andra delar av Dalarna, Stockholm samt till Amerika. Mellan åren 1900 och 1908 flyttade 45 personer ut från Bingsjö. Idag bor det mellan 80-100 personer i Bingsjö by.

En av dem som flyttade ut från Bingsjö denna tid var Hjort Anders Olsson. Han satsade redan under tidigt 1900-tal på att turnera runt i Sverige med sin musik och blev sedan en av landets mest uppmärksammade spelmän. Denna musik, som i Bingsjö hade varit en bruksmusik, för dans, bröllop, begravningar mm, blev till konsertmusik i Anders tappning.

En annan av de fantastiska spelmännen i Bingsjö, jämnårig med Anders var Päckos Olle. Päckos Gustaf berättade för mig att Olle spelade trolskt – det var rent obegripligt vilket "jum" han kunde få fram. Päckos Olle levde hela sitt liv i byn och blev inte lika känd som Hjort Anders. Men att döma av den musik hans son Helmer lämnade efter sig, så var nog Päckos Olle en av Bingsjöns bästa spelmän genom tiderna.

Den stora spelmanslegenden från

Bingsjö, och idolen både för Olle och Anders var deras äldre släkting Päckos Per, verksam på 1800-talet. Han var en av dem som fick mest spelningar utanför byn och tjänade så gott på detta att han kunde leja ut det mesta grovarbetet på gården och ägna sig åt att spela. Många är de polskor från Bingsjö som kallas "polska efter Päckos Per".

Bingsjöstämman

Päckos Gustaf fick som liten höra alla byns duktiga spelmän. Det var Päckos Olle (far till Helmer), Nylandspojkarna och många fler. Gustaf hade redan från början ett mycket stort intresse för musiken och började lära sig spela fiol på egen hand.

På 60-talet samlades allt oftare spelmän hemma hos Gustaf och Svea Päckos på Päckosgården. Det var Sveas far Petters Erik, Mats Arnberg och Pahl Olle mfl.

1969 kom Agne Bäckström på en idé att man kunde ha en spelmansstämma i Bingsjö, och han frågade Svea om hon kunde stå för kaffe-försäljning på Päckosgården. Man kunde ju då samtidigt ha en konsert på byns fina orgel från 1700-talet. Peo Österholm berättade för mig att ytterligare en anledning till att Bingsjöstämman kom till, var att man "flyttade" en stämma som man tidigare haft i Leksand vid denna tid på året.

Svea hade förberett sig på ett 50-tal besökare, men det kom minst 450 stycken! Och alla ville ju ha kaffe eftersom det var mycket kallt och dimmigt ute denna kväll. Gustaf tyckte att det var för mycket folk – han var väl inte så mycket för stora folksamlingar. När det året därpå började bli flera tusen människor, höll sig Gustaf mest inne på Päckosgården med en mindre grupp av de närmsta spelmanskompisarna.

Stämman växte år för år i antalet

besökare och centrum för stämman blev Päckosgården där man kunde köpa kaffe och korv med "tuttul" (tunnbröd) av Svea.

Antalet besökare var år;

1973: ca 10 000

1974 ca 15 000

1975 ca 25-30 000

Denna nivå höll sig till början av 1980-talet, men sedan sjönk antalet och under 2000-talet har det legat på ca 10 000 besökare varje år. Men det är ändå fantastiskt av byborna i denna lilla by att kunna ordna en så stor folkmusikfest som Bingsjöstämman varje år!

Under mitten av 1980-talet var jag en av dem som höll mig inne på Päckosgården hos Gustaf och Svea under stämman. Jag minns hur Gustaf försökte förklara karaktären på en bingsjöpolska; Det ska vara blått förstår du, sa han till mig. Hur är det då?, frågade jag. Gustaf spelade en polska och förklarade. "Den här har jag lärt mig av "Svödda" (Jonas Svedberg – spelman från Bingsjö) – han tralla den för mig. Det gick att tralla blått också. Men det finns ingen som spelar blått nu för tiden, och ska dom göra blått så blir det Leksandstoner istället. Blått är det när det blir förskjutet, tonen blir sirlig på nått vis – sur." Genom sitt sätt att förmedla en alldeles speciell glöd i låtarna inspirerade Gustaf många till uttrycksfullt spel av Bingsjöpolskor.

Bingsjöpolskorna fascinerade mig och många andra i "folkmusikvågen". Låtarnas unika kombination av vara både melodiösa, medryckande och suggestivt spelade i en dansvänlig, jämn men energirik - nästan slängpolskeliknande takt, får bli min personliga förklaring till deras höga kvalitéter.

Bingsjöpolskorna tillhör de polskor som spritts mest både inom och utanför landets gränser och har varit, och är, självklara låtar i de flesta spelmäns allspelsrepertoar.

Päckos Helmer och dansmusiken

Helmer levde i Bingsjö mellan 1905 och 1985 och var son till Päckos Olle. Helmer hade alltså en god lärare och förebild i sin far. När pappa spelade fick Helmer till en början lära sig att sekundera, den ursprungliga formen för att spela andrastämman, och samtidigt markera takten. Han blev snabbt en mästare på detta vilket senare gjorde honom till en eftertraktad spelman. Helmer blev folkets spelman i Bingsjö. Skulle det spelas till dans var det Päckos Helmer som gällde.

År 1975 kom ett gäng glada ungdomar från Täby Spelmansgille i en minibuss till spelmansstämman i Bingsjö. Fokmusikvägen hade tagit fart på allvar. I Bingsjö lärde de känna både Päckos Helmer och en annan fin spelman, Jonas Svedberg.

Den första spelstunden med Helmer utvecklade sig till en vänskap som varade fram till Helmers bortgång 1985. Helmers spel var sirligt och ålderdomligt. Det fanns en sugande suggestiv rytm i hans spel. Han hade en diger låtrepertoar och ett formidabelt låtminne.

Reidar Hammarsten var en av ungdomarna från Täby. Han lärde sig 103 låtar av Helmer och gjorde det till sin livsuppgift att förvalta dem.

(Texten om Helmer har huvudsakligen hämtats ur häftet till skivan "Dansmusik från Bingsjö", och har skrivits av Reidar Hammarsten.)

Reidar har nu spelat låtarna i över 30 år och under senare år har han dessutom lärt ut Helmers musik till dagens medlemmar i Täby Spelmansgille.

Vi vill gärna sprida denna härliga musik vidare, och det bästa vi vet är när vi får chansen att spela den till fulla dansgolv!

24 polskor efter Päckos Helmer finns nu på vår nya skiva, "Dansmusik från Bingsjö". Man kan gå in på www.tabyspelmannsgille.se och beställa ett ex!

Micke Löfroth

Ordförande i Täby Spelmansgille

© foto Maria Löfroth

Täby Spelmansgille spelar till dans i Bingsjö 2008 med Reidar Hammarsten i täten